

ĐANRIKO KAROFILJO
O PAŽLJIVOSTI I HRABROSTI

NASLOV ORIGINALA

Della gentilezza e del coraggio

Gianrico Carofiglio

© 2020 BY GIANRICO CAROFIGLIO

FIRST ITALIAN EDITION GIANGIACOMO FELTRINELLI EDITORE

© ZA SRPSKO IZDANJE IMPRIMATUR, 2024.

IZDAVAČ:

Imprimatur d.o.o.

Miše Stupara 4

Banja Luka

info@imprimatur.ba

ZA IZDAVAČA: Boris Maksimović

LEKTURA: Sonja Lero Maksimović

DIZAJN KORICA: Dragana Vasić

GRAFIČKA PRIPREMA: Sonja Lero Maksimović

ŠTAMPA: Skandi s.p.

ZA ŠTAMPARIJU: Mladen Spasojević

TIRAŽ: 300

GODINA: 2024.

ISBN: 978-99976-53-54-3

Sva prava zadržana. Nijedan dio ove knjige ne može se reprodukovati niti koristiti u bilo kojem obliku bez prethodne saglasnosti izdavača.

Đanriko Karofiljo

O PAŽLJIVOSTI
I HRABROSTI

Brevijar politike i drugih stvari

Prevod:
Ivana Mangov

Predgovor

Reč „brevijar” znači priručnik, apstrakt, katalog, registar, sažetak, rezime, spisak pravila. Ova knjiga se rađa upravo iz ideje da skiciramo pravila – ili bolje rečeno savete – za primenu politike i moći. Savete koji se ne odnose toliko na ispravnost naših izbora (iako i vrednosti imaju uticaja), koliko na metod, na način, na pitanje *kako* to činiti i šta ne činiti. Savete koji se tiču kako vladanja, tako i kritike i kontrole vlasti. Odnosno, na kraju, saveta koji se tiču samosvesnog građanskog delovanja.

Ovaj brevijar je, dakle, jedna (veoma atipična) zbirka uputstava za upotrebu politike i moći, namenjena onima koji moć poseduju – političarima, birokratama, sudijama – ali i onima koji je, naizgled, nemaju, odnosno građanima. Nama.

Tri su osnovne teme. Pažljivost kao način da se uhvatimo ukoštac sa sukobima i da ih rešavamo, kao ključni instrument kojim dajemo smisao ljudskim odnosima. Hrabrost kao osnovna građanska vrlina i sredstvo promena. Sposobnost da drugima i sebi samima postavljamo pitanja – ukratko, sposobnost da sumnjamo – kao osnova kritičke misli aktivnih građana.

Da bismo predstavili tumačenje i smisao ove knjige, red je da dodamo još po nešto o trećoj temi, koju možemo nazvati veštinom da *sumnjamo postavljajući pitanja*. To je najvažnije sredstvo kojim se suprotstavljamo svim netransparentnim oblicima vršenja vlasti. Kvalitet demokratskog života zavisi upravo od efikasnosti pitanja koja su građani u stanju da postave.

Postavljanje pitanja – pravih pitanja – nije ništa drugo nego subverzivna aktivnost protiv svih oblika autoritarne vlasti, bilo javnih ili prikrivenih. Demokratija i mirni suživot zasnivaju se, ako ne u celosti, onda barem delimično, na mogućnosti provere tvrdnji nosilaca javnih funkcija. Drugim rečima: zasnivaju se na *vidljivosti* moći. Tom idejom bavio se Norberto Bobio, za kojeg je osnovni princip demokratskog društva bio upravo princip javnosti, odnosno vidljiva moć.

Postoji i drugi, ne manje značajan aspekt koji proističe iz promišljanja odnosa između pitanja, sumnje i kvaliteta građanskog života. Prihvatanje neizvesnosti, prihvatanje grešaka i spremnost da se one tolerišu zapravo su osnovni preduslovi zdravih ličnosti i društava, kao i vitalnih demokratija. Takva društva prihvataju ideju da kompleksnost sveta u kojem živimo često nadilazi naše sposobnosti da ga razumemo, a upravo to (hrabro) prihvatanje jedan je od preduslova za laičko, tolerantno i efikasno političko delovanje.

Nasuprot tome, kulture i društva sklone izbegavanju neizvesnosti, u kojima pojedinci osećaju potrebu za rigidnim pravilima ponašanja i mišljenja kako bi, neretko na veštački način, klasifikovali složenu stvarnost, nemaju dovoljno potencijala da napreduju, da ostvare više slobode i više umnosti.

Prava pitanja definišu predmet naše pažnje, našeg delovanja i naše pobune. Drugim rečima, ona oblikuju svet i budućnost mnogo više nego dobri (ili loši) odgovori.

Sposobnost postavljanja pravih pitanja – drugima kao i sebi samima – suštinski je kvalitet samosvesnih građana i jedna od osobina koja ih razlikuje od podanika. Takva sposobnost podrazumeva hrabrost i pažljivost. To su reči kojima ćemo na ovim stranicama dati značenja bitno drugačija od onih koja se konvencionalno podrazumevaju. Ta značenja najpre moramo redefinisati i na neki način rekonstruisati. Dakle, za početak, pokušajmo da razumemo o čemu govorimo kada govorimo o pažljivosti.

Pažljivost

Borilačke veštine, posebno one koje potiču sa Dalekog istoka, bogat su izvor legendi, anegdota i metafora pogodnih za rasvetljavanje kompleksnih pojmova. Moja omiljena priča jeste ona o poreklu džiju-džicua.

Bio jednom jedan lekar po imenu Širobei Akijama, koji je proveo mnogo godina izučavajući metode borbe u nameri da otkrije tajnu nepobedivosti. Bavio se različitim disciplinama i upoznao najbolje učitelje, ali uprkos gromoglasnim objavama, na kraju svakog sistema prevladavali bi snaga, kvalitet oružja i nečasna sredstva. To je značilo da bi neko, koliko god ovladao borilačkim veštinama neumornim vežbanjem, koliko god bio jak ili pripremljen, uvek mogao sresti jačeg, bolje naoružanog ili lukavijeg protivnika, koji bi ga na kraju potukao.

Jednog zimskog dana Akijama je sedeo kraj prozora u svom domu, dok je napolju satima padao sneg. Posmatrao je prizor i sledio tok misli. Čitav pejzaž se zabeleo, livade, planine, kuće. Grane trešanja su se slamale pod teretom snega, baš kao i grane hrasta. Nikada ranije nije video toliko snega. Lekarov pogled je skliznuo ka vrtu sve do jezerca oivičenog žalosnim vrbama. Sneg se zadržavao i na vrbama, ali, čim bi stao da se gomila, grane bi se savijale i sneg bi padao na zemlju. Za razliku od ostalog drveća, vrbe se nisu slamale. Pred tim prizorom Akijama je uvideo da je stigao do kraja svog traganja. Tajna borbe bila je u nepružanju

otpora. Ko popusti prevazilazi izazove. Ko je krut, rigidan, pre ili kasnije će biti poražen i slomljen. Pre ili kasnije naići će na nekog snažnijeg. Tajna je bila u popuštanju. *Džiju* znači veština; *džicu* znači popuštanje, gipkost, pažljivost. *Džiju-džicu* znači: veština popuštanja.

Osnovni princip džiju-džicua koji, bez obzira na različita pravila, važi i za mnoge druge borilačke veštine kao što su džudo, aikido, karate ili ving čun tiče se korišćenja snage protivnika kako bi se neutralisao napad i na kraju eliminisala ili ublažila nasilnost konflikta.

Ukoliko protivnik izvodi napad, ti popuštaš, obrćeš se i izbacuješ ga iz ravnoteže. Ukoliko se protivnik povlači, ti izvođiš napad, istovremeno ga izbacujući iz ravnoteže. To nije vežba koja ima za cilj ispoljavanje prekomerne agresije. Neutralisanje napada, neravnoteža koju je izazvalo kretanje i preusmeravanje agresivne snage imaju odbrambenu, ali i pedagošku funkciju. Oni protivniku na blag ili na najblaži mogući način pokazuju da je agresija beskorisna i štetna, te da se okreće protiv njega samog. Neutralisanje napada ne podrazumeva eliminisanje protivnika.

Taj princip se lako može primeniti na terenu dijalektičkog sukoba. Ako uzmemo kao primer debatu, raspravu ili diskusiju u kojoj naš sagovornik na agresivan način formuliše koliko kategoričku, toliko i neosnovanu tvrdnju, prirodni impuls bio bi da reagujemo suprotnim iskazom istovetne snage, istovetnim kategoričkim i agresivnim tonom. U suštini, to bi značilo da se suprotstavimo verbalnom nasilju teze drugim, jednako zapaljivim verbalnim nasiljem. Izlišno je isticati da su upravo to uobičajeni modeli političkih debata na televiziji.

Takav postupak ne dovodi ni do kakvog prestanka (ili bar ublažavanja) neslaganja. Naprotiv, neslaganje će porasti ili će se čak i zaoštriti.

Da bismo utvrdili na koji je način moguće primeniti alternativni pristup, vratimo se kategoričkoj tvrdnji našeg zamišljenog sagovornika. Umesto da reagujemo na tvrdnju suprotstavljajući se slepo silom protiv sile, možemo primeniti princip popuštanja kako bismo postigli metaforičko izbacivanje protivnika iz ravnoteže. To je preduslov da se na konstruktivan način preformuliše sukob mišljenja i potraže moguća zajednička rešenja, odnosno bar ona koja nisu nasilna, a u konkretnom smislu mogu se postići dobro osmišljenim pitanjem nakon što saslušamo sagovornika: tako što ćemo upotrebiti parafrazu koja pokazuje granice sagovornikove argumentacije ili se pak strateški poslužiti tišinom. „Ono čemu se opireš zadržava otpor. Ono što prihvatiš može se promeniti”, pisao je, iz konceptualno slične perspektive, Karl Gustav Jung.

Pažljivost, popuštanje, gipkost o kojoj govorimo jedna je, dakle, sofisticirana borilačka veština. To je tehnika, ali i ideologija upotrebe i kontrole sukoba.

Heraklit piše: „Polemos je otac svemu, svemu kralj: jedne razotkriva kao bogove, druge kao ljude, jedne čini robovima, druge slobodnima” (fr. 53 [22], *O poreklu*).

Sukob je strukturni deo našeg postojanja i ta činjenica nas primorava da prihvatimo ideju kako naš način viđenja stvari nije i jedini mogući. Biti pažljiv ne znači uzmicati pred sukobima. To, naprotiv, znači da sukobe treba da prihvatimo, dovedemo do pravila, učinimo ih sredstvom mogućeg napretka, a ne rušilačkim činom.

U tom smislu, da bismo učinili što jasnijim pojmove ove rasprave, potrebno je razjasniti šta *nije* pažljivost.

U rečniku sinonima i antonima, pod odrednicom *pažljivost* nalazimo, između ostalog, sledeće pojmove: učtivost, ljubaznost, gracioznost, uljudnost, susretljivost, slatkoća, gracijalnost, ljupkost, blagost, zadovoljstvo, benevolentnost, finoća, rafiniranost, delikatnost, predusretljivost, srdačnost, viteštvo, galantnost, pristojnost, lepo ponašanje, kulturnost, civilizovanost, uslužnost, ugladenost, prijatnost.

Nijedan od ovih pojmova ne sadrži ideju na koju se pozivamo, iako mnogi na njega delimično upućuju. Naime, pažljivost ne odgovara dobrom odgoju, predusretljivosti, lepim manirima. Sve su to prijatne i poželjne osobine koje ipak ne definišu duboki smisao pažljivosti, njegov etički i, kao što ćemo videti, politički smisao.

Zapravo, pažljivost je najmoćnije sredstvo protiv uprošćavanja, koja vode autoritarnosti i nasilju. Populizmi i fašizmi žive u elementarnoj, pogubnoj logici koja svet deli na prijatelje i neprijatelje. Oni bujaju koristeći mehanizme kreiranja neprijatelja, odnosno žrtvenih jaraca. Pažljivost kao metoda upravljanja sukobima – čak i onim najzapaljivijim i najnasilnijim – služi za deaktiviranje takvih mehanizama.

Pažljivost o kojoj govorimo, međutim, bitno se razlikuje od *krotkosti* Norberta Bobija, koja u sebi sadrži suštinsko odbacivanje borbe. Krotak sa nelagodnom odbacuje borbu, zbog uzaludnih ciljeva, zbog dubokog osećaja otklona od materijalnih dobara. *Krotki čovek* Norberta Bobija „u borbi za život zapravo je večiti gubitnik”.

Građanin ne odbacuje sukob. On ga, naprotiv, prihvata kao neizbežni i svrhoviti deo složenosti društva i društvenog života. Prihvata ga i koristi prema sistemu pravila, na jedan nedestruktivni i human način. Pažljivost je borilačka veština. Krotkost kod Bobija rizikuje da postane vrlina kojom se ne može menjati svet i provoditi pravda (ovaj pojam uzeli smo u najširem smislu). A u toj krotkosti ima i određenog aristokratskog senzibiliteta u kojem teško da možemo da se pronađemo.

Učena dva velika učitelja borilačkih veština nude dve veoma različite interpretacije same ideje borbe i nadmetanja.

Mijamoto Musaši, legendarni samuraj i učitelj mačevanja, koji je živio na prelazu iz šesnaestog u sedamnaesti vek, u svojoj *Knjizi*

pet prstenova iznosi: „Svaki put kad ukrstite mač sa neprijateljem, ne treba da razmišljate o tome sa koliko snage ćete se upustiti u borbu. Treba samo misliti na to da zadate udarac i ubijete. Koncentrišite se da vam jedini zadatak bude da uništite neprijatelja.”

Ta ideja borilačke veštine i sukoba usredsređuje se na veoma disciplinovano korišćenje nasilja kao akta agresije. Cilj ovog pristupa jeste eliminisanje protivnika. Protivnik može biti eliminisan fizički, kao što je slučaj sa brojnim duelima koje je Mijamoto Musashi dobio, ili moralno, što je predstavljeno brojnim primenama iz poslovnog sveta i menadžmenta u *Knjizi pet prstenova*.

Alternativu nalazimo u rečenici Gičina Funakošija, osnivača modernog karatea (*Karate-dō. Moj stil života*): „Vrhunsko je umeće pobediti neprijatelja bez borbe.”

Ova druga postavka gravitira oko ideje o percepciji drugoga i potrage za nenasilnim instrumentima definisanja sukoba.

Ideja pažljivosti kao nepružanja otpora, gipkosti, odsustva krutosti ili prilagodljivosti suštinski se sastoji – u praktičnoj sferi, kao i u teorijskoj – u *percepciji drugoga* i omogućava da redefinišemo kriterijum političkog delovanja.

Da bismo razumeli i potom ovladali tim osobinama i njihovom moćnom primenom u praksi, treba da prevaziđemo otpor, teškoću i strah od sukoba (koji su na neki način uključeni u teoriju o krotkosti Norberta Bobija). Zapravo, od suštinskog značaja nije pitanje da li nam se sukob dopada ili ne, već uviđanje da svet funkcioniše putem sukoba, dopadalo nam se to ili ne.

Tehnika (koja nije isključivo tehnika, već sadrži konceptualnu dimenziju, uključuje ideju o svetu) koju moramo savladati sastoji se iz toga da sukob preobrazimo u pozitivnu energiju kada je to moguće; da ga izbegnemo kada nije moguće; da ga učinimo kraćim i manje štetnim ako je neizbežan i ako se ne može kontrolisati.

Tokom spremanja za borbu, majstor borilačkih veština je staložen. Koncentriše se, prati pokrete protivnika i na osnovu tih pokreta crpi elemente kako bi doneo odluku na koji način će

odgovoriti, ukoliko i kada to bude bilo neophodno. Možemo da kažemo da je aktivno nepomičan. Pojam aktivnosti dovodi se u vezu sa prirodom percepcije, njenom živošću, njenim direktnim usmerenjem na praktičan, neposredan i odmeren odgovor.

Prenos takvog pristupa na teren dijaloga (svake vrste, pa i političkog) značio bi kako bi trebalo da naučimo slušati otvorenog uma, neopterećeni predrasudama, predubedenjima i konstruktima, svim onim činiocima koji umanjuju ili nas sasvim lišavaju sposobnosti da na efikasan način i s merom odgovorimo na postupke, to jest na govor i argumente koje je izneo sagovornik.

Stručnjaci za pregovaranje govore o „aktivnom slušanju”, pripisujući ideji slušanja dvostruko značenje. Posmatrano sa očiglednije strane, sagovorniku se jasno predočava da ga čujemo. Sa druge, manje očite ali promišljenije, aktivno slušanje (istom pažnjom kakva je i protivnikova) predstavlja vitalnu perceptivnu sposobnost da ono što čujemo razumemo bez iznošenja vrednosnih sudova, bar dok se sadržaj ne iznese na odgovarajući način i u celosti.

Ovakav način slušanja, koji predstavlja sofisticirani model interakcije, odnosi se na sposobnost da utišamo ego, njegovu napadnost i bučnost. Koliko dopustimo da ego ovlada našim međuljudskim odnosima, posebno onima koji se tiču politike i generalno uzev moći, toliko ćemo, umesto da ublažimo, pojačati i zaoštriti neminovni sukob.

Vrsni komunikatori i veliki lideri (što se često, ali ne i obavezno podudara) pre svega su u stanju da ostave po strani sopstveni ego.

Sada je trenutak da napravimo kratku digresiju kako bismo razjasnili razliku između dve tipologije koje se često mešaju i preklapaju, a zapravo su veoma različite: vrsni govornik i efikasni manipulator.

Vrsni govornik prenosi sadržaje, dakle praktikuje jednu smislenu aktivnost. Istina je, na primer, pokretački kriterijum i vrednost koja leži u osnovi dobre političke komunikacije. Ne u smislu apsolutne, objektivne istine, već kao tačka gledišta koju je govornik u dobroj veri izneo na valjan način.

U onome što govori manipulator (najistaknutiji svetski predstavnik ove kategorije verovatno je četrdeset peti američki predsednik Donald Tramp) ne pronalazimo sadržaj, već samo njegov privid. Reči su ispražnjene od svog značenja i tim prostorom se šire, manje ili više vidljivi, ego i narcisoidnost. Beskorisno je govoriti da se tokom tog govornog čina za istinu ne otvara nikakav prostor, ni praktični niti moralni. Dobar govornik u politici koristi reči da izrazi značenja koja mogu biti predmet različitih tumačenja, predmet diskusija, ali su upravo to – *značenja*.

Manipulator (često pogrešno smatran za vrsnog govornika na osnovu kriterijuma pratećeg uspeha na izborima i rezultata ispitivanja javnog mnjenja) koristi reči isključivo kako bi njihovom zloupotrebom uticao na svoje sagovornike i naveo ih da čine ono što on želi.

Jedna od karakteristika politike manipulacija i zloupotreba jeste da ne deluje putem razumevanja stvarnosti, već primenom niza etiketa, obrazaca, banalnih klasifikacija i predrasuda – svega onoga što je potrebno kako bi se pobudilo najgore u onima kojima je poruka upućena. Etikete, obrasci i prethodno konstruisane kategorije pomažu demagogiji, omogućavaju možda pobedu na izborima, ali ne i razumevanje i pozitivno delovanje na stvarnost. Jednom kada se pilepi etiketa, ona *postaje* ličnost, grupa ili fenomen na koji se odnosi. Način na koji je interpretiramo, način na koji o njoj govorimo, način na koji je se sećamo. Osim u posebnim slučajevima, etiketiranje postaje moćna prepreka, koja nas sprečava da uvidimo ono što se ne poklapa, da uočimo višestruka značenja, gde se po pravilu skriva istina.

Vratimo se temi slušanja kao suštinskog čina pažljivosti u politici. Reč čin smo namerno upotreбили jer, kao što smo već rekli, istinsko slušanje nije pasivno stanje. Zapravo, to je jedna od najaktivnijih i najzahtevnijih radnji koje se mogu izvoditi.

Ogromna većina ljudi nije u stanju da sluša. Da budemo precizniji: nije u stanju da sluša jer nema hrabrosti. Istinsko slušanje je opasno: od nas traži da izađemo iz zamke ega, koji nas navodi da postupamo na osnovu prethodno konstruisanih obrazaca, a ne da slušamo i ponašamo se u skladu sa onim što smo zaista čuli i razumeli.

Prilikom svakodnevnih razgovora lako možemo testirati da li sagovornici slušaju jedan drugog ili, kao što se to često događa, razgovor nije ništa drugo do – u najboljem slučaju – razmena učtivih tišina tokom kojih sagovornik čeka da dođe red na njega, a u međuvremenu razmišlja o onome što treba i može da kaže, potpuno nezainteresovan da čuje ono što govore drugi. Test podrazumeva primenu jednostavnog pravila: svaki učesnik u diskusiji ima pravo da iznese sopstveno mišljenje tek pošto sumira ili parafrazira ideje i osećanja, dakle gledište sagovornika, tako da se svako može prepoznati u rezimeu ili parafrazi. To je, naizgled, jednostavna vežba, a zapravo je izuzetno zahtevna. Da bi se izvela, neophodno je utišati sopstveni um, zaustaviti šum, prekinuti priliv etiketa i potrebu da se prevlada. Kratko i jasno: potrebno je ostaviti po strani sopstveni ego.

Osnovni kvalitet idealnog političara jeste sposobnost da nikada ne privatizuje javnu funkciju. Mnogi profesionalni političari kažu da su njihovi izbori i postupci inspirisani idealima, strategijama, tehničkim pitanjima, ali se iza tih motiva mahom kriju prosto rečeno privatni razlozi. Ambicije vezane za karijeru i vlast, banalna i toksična taština te, naravno, neprijateljstvo i nezadovoljstva, kao što se lako da zaključiti iz najskorijih primera

pojedinih kolosalnih grešaka političara koji su sve do tog trenutka smatrani (i iznad svega *sami su sebe smatrali*) nepobedivim i nepogrešivim.

Upravo taj osećaj nepogrešivosti i uverenje da je, ako je sve do nekog trenutka išlo glatko, to bilo zahvaljujući neodređenim ličnim kvalitetima, koji će nas uvek zaštititi od rizika da ne uspemo ili barem da ne pogrešimo, činioci su iz kojih proističu političke katastrofe. I ništa drugo.

To je deo šire teme, one o gluposti i prožimajućem uticaju koji ima na naše individualne i kolektivne živote. Time ćemo se na više mesta pozabaviti u ovim razmatranjima, počev od narednog poglavlja.